

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 347.191.1

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

*Л. М. Яворська, кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет;
С. В. Селезень, кандидат юридичних наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Визначено основні напрями розвитку малого підприємництва в Україні. Розкрито соціально-економічну сутність малого підприємництва та його значущість для національної економіки. Визначено зміст поняття «суб'єкти малого підприємництва» та роль державної політики у розвитку малого підприємництва. Встановлено зміст державної політики щодо підприємництва, створення механізмів впливу на процеси формування підприємницького середовища, зокрема, належних умов для діяльності суб'єктів господарювання як основної рушійної сили розбудови вітчизняної економіки. Проаналізовано основні функції малого підприємництва в сучасний період, які визначають роль і місце малого підприємництва в національній економіці.

Ключові слова: *суб'єкти малого підприємництва, суб'єкти мікропідприємництва, функції малого підприємництва, державне регулювання, державна підтримка.*

Постановка проблеми. Із прийняттям Конституції України (ст. 42) вітчизняне підприємництво вперше отримало офіційне визнання, у зв'язку з чим перед суспільством і державою постали питання осмислення місця і ролі підприємництва в економічному розвитку України, визначення сутності і змісту державної політики щодо підприємництва, створення механізмів впливу на процеси формування підприємницького середовища, зокрема належних умов для діяльності суб'єктів господарювання як основної рушійної сили розбудови вітчизняної економіки. Розв'язання цих актуальних практичних проблем має базуватися на новітній законодавчій базі та адаптованому до сучасних реалій механізмі правового регулювання [1].

Загальноновизнано, що саме бізнесу належить важлива роль стосовно забезпечення сталого економічного зростання, підвищення інноваційного та екс-

портного потенціалів країни. Ефективна взаємодія великого, малого та середнього бізнесу дала змогу країнам із ринковою економікою досягти високого конкурентного статусу на світовій арені. Найбільш поширеними організаційними формами підприємництва, що дозволяють позитивно розв'язувати економічні та соціальні проблеми, є мале та середнє підприємництво. Вони забезпечують більше половини ВВП, дві третини загальної кількості робочих місць, чверть експорту та таку саму частку прямих іноземних інвестицій. Успішний розвиток малого та середнього бізнесу є запорукою формування середнього класу та передумовою забезпечення соціальної стабільності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичним обґрунтуванням сутності та об'єктивної необхідності розвитку малого підприємництва присвячено багато праць. Серед російських учених слід відзначити В. Афанасьєва, А. Блінова, В. Мінеєва, П. М'ягкова, В. Радаєва, В. Савченка, О. Фесенка, О. Черноуцана, Ф. Шахмалова та ін. Серед сучасних вітчизняних дослідників, які займаються питаннями малого підприємництва, слід назвати О. Варановського, Л. Воротіну, Ю. Єханурова, І. Жилиєва, А. Кисельова, Ю. Клочка, Т. Ковальчука, Є. Панченка, С. Реверчука, В. Сизоненка, С. Соболя, О. Титаренко, В. Черняка, О. Щура та ін. Окремі питання створення умов розвитку підприємництва розглядаються також у наукових працях українських учених-економістів, зокрема, З. Варналія, Л. Безчесного, В. Бородюка, В. Гейця, В. Голікова, А. Гриценка, М. Долішнього, П. Єщенко, І. Лукінова, С. Мочерного, Ю. Ніколенка, В. Новікова, Ю. Палкіна, Ю. Пахомова, В. Рибалкіна, В. Савчука, В. Степаненка, О. Турчинова та ін. Однак зазначена проблема у вітчизняній літературі залишається недостатньо розробленою. Немає праць, у яких би комплексно розглядалися економічна природа, роль та місце малого підприємництва як одного з ринкоутворюючих факторів, не досліджується проблема фінансових ресурсів малого підприємництва, стан та джерела їх формування, недостатньо обґрунтовано соціально-економічні наслідки розвитку малого підприємництва в Україні.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз основних напрямів розвитку малого підприємництва в Україні, розкриття соціально-економічної сутності малого підприємництва та його значущості для національної економіки, визначення ролі державної політики у розвитку малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. За рейтингом Doing business Україна переїстилася на 152 місце, втративши три позиції. Вона розташувалася між Ліберією та Венесуелою. Якщо порівнювати з пострадянськими країнами-сусідами, то Росія перебуває на 120 місці, Молдова — на 81, Білорусь — на 69, Польща — на 62.

Зараз внесок малого та середнього бізнесу у ВВП України становить лише 15 %, тоді як у багатьох західних державах він сягає 50 %. І проблема не

стільки у відсутності податкових стимулів, скільки в нестійкості економіки і недоступності кредитних ресурсів. Високі відсоткові ставки за кредит, обов'язкова вимога застави, вартість якої значно перевищує суму кредиту, практично унеможливають доступність кредитних ресурсів для тих суб'єктів малого підприємництва, які започатковують свою справу. Більшість вітчизняних комерційних банків надають малим підприємствам лише короткострокові кредити, які не можна вважати джерелом розвитку для малого бізнесу. Загалом на 2012 р. Державним бюджетом визначено 10 млн гривень на кредитування малого та середнього бізнесу.

Для кращого розуміння соціально-економічної сутності малого підприємництва необхідно з'ясувати, хто є його суб'єктами. Згідно зі ст. 1 Закону України від 22 березня 2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» термін «суб'єкти малого підприємництва» охоплює суб'єктів мікропідприємництва [2].

Як зазначено у ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами мікропідприємництва є юридичні та фізичні особи — підприємці, у яких кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ. Суб'єктами малого підприємництва є юридичні та фізичні особи — підприємці, у яких кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ [3].

Роль і місце малого підприємництва в національній економіці найкраще виявляються в притаманних йому функціях.

По-перше, мале підприємництво формує конкурентне середовище. Конкуренція відображає змагання між господарюючими суб'єктами та стимулює виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Тоді діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, вона пов'язана з економічною відповідальністю та ризиком підприємця, що перетворює його на своєрідний соціальний двигун економічного розвитку. Мале підприємництво допомагає утвердженню конкурентних відносин, бо воно є антимонопольним за своєю природою, що виявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес унаслідок численності елементів, що його складають, та їх високого динамізму значно меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства. З другого боку, за умов вузької спеціалізації та використання новітньої техніки він виступає як дійовий конкурент, що підриває монополні позиції великих корпорацій.

По-друге, мале підприємництво, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця його риса набула в

сучасних умовах особливого значення внаслідок швидкої індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу (НТП), зростання номенклатури промислових товарів та послуг.

По-третє, величезним є внесок малого підприємництва в здійснення прориву з низки важливих напрямів НТП, передусім у галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, малий бізнес тим самим виступає провідником НТП. Наприклад, більшість дрібних фірм, що з'явилися наприкінці 80-х років ХХ ст. у Великій Британії, є найбільш технічно оснащеними, а у США на сектор малого бізнесу припадає близько 50 % науково-технічних розробок.

По-четверте, мале підприємництво робить вагомий внесок у розв'язання проблеми зайнятості. Ця функція виявляється у здатності малого підприємництва створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки. У розвинених країнах на малий бізнес припадає в середньому 50 % усіх зайнятих та до 70–80 % нових робочих місць. Якщо у період криз 70–80-х років у розвинених країнах відбувався процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберегли, а й навіть створювали нові.

По-п'яте, важлива функція малого підприємництва полягає у пом'якшенні соціального напруження і демократизації ринкових відносин, бо саме воно є фундаментальною основою формування середнього класу. Отже, воно виконує функцію послаблення притаманної ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ, що здійснюються на цьому етапі. Без орієнтації на таку соціальну базу ринкового середовища, яким є середній клас, запроваджені реформи приречені на провал [5, с. 114–116].

Таким чином, роль та функції малого підприємництва полягають не тільки у тому, що воно є одним із найважливіших дійових факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання. Його важливою функцією є сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто воно відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту.

За умов дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти малого підприємництва не вимагають великих стартових інвестицій, мають швидкий оборот ресурсів, спроможні за певної підтримки найбільш швидко й економічно доцільно розв'язувати проблеми демонополізації, стимулювати розвиток економічної конкуренції.

В Україні перешкодою на шляху до розвитку малого підприємництва є відсутність ефективних механізмів його підтримки з боку держави. Головними своїми проблемами підприємці визнають недосконалу законодавчу базу,

корупцію та систему оподаткування. На розвиток малого підприємництва негативно впливають також фактори загальної макроекономічної динаміки, інфляція, низький рівень платоспроможності населення тощо. Найнебезпечнішим є те, що заходи щодо підтримки малого бізнесу досить часто суперечать іншим напрямам економічної політики держави — її бюджетно-податковим, грошово-кредитним, валютним та іншим складовим. Отже, державна політика стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні потребує застосування комплексу взаємопов'язаних заходів і виходить далеко за межі компетенції спеціалізованих державних структур, зокрема Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. Тому необхідно знайти засоби та виробити пропозиції щодо узгодження потреби всебічного стимулювання розвитку малого бізнесу з потребами забезпечення в Україні макроекономічної стабільності та довгострокового збалансованого інноваційно орієнтованого економічного зростання.

Проблема підтримки малого підприємництва повинна мати комплексний характер та включати такі аспекти: розробку нових та вдосконалення чинних законодавчо-нормативних документів з питань визначення чітких підходів до власності та форм її захисту, створення сприятливішого податкового, інвестиційного, інноваційного та цінового режимів, упорядкування механізму державного регулювання та контролю підприємницької діяльності. Формування відповідної законодавчої бази розвитку малого підприємництва передбачає встановлення правових гарантій для забезпечення свободи і захисту приватної власності, розробку дійових законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання малого підприємництва, усунення правових суперечностей та скасування положень, що гальмують розвиток приватної ініціативи.

Змінити ситуацію має Закон України від 22 березня 2012 року «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва». Він повинен надати малому і середньому бізнесу фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, сприяти підготовці і підвищенню кваліфікації працівників, надати допомогу в галузі інновацій, науки і промислового виробництва, здійсненні експортної діяльності. Передбачається створення уповноваженого органу в сфері розвитку малого і середнього бізнесу, сприяння у розвитку інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу — створення бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, науково-технічних центрів, центрів трансферу технологій, фондів підтримки малого підприємництва, лізингових компаній [2].

Передбачається, що фінансова державна підтримка надається за рахунок державного та місцевих бюджетів. Отже, слабкий бік схваленого Закону полягає у відсутності коштів для його реалізації. Якщо говорити про національну програму розвитку підприємництва, то в бюджеті закладено буквально 2–3 млн грн, чого недостатньо навіть для адміністрування цієї програми, не

кажучи вже про її наповнення. Тому вкрай важливо не декларувати, а створювати необхідну, в тому числі ресурсну базу для розвитку підприємництва.

Враховуючи, що основою дохідної частини бюджету є податкові надходження (75–85 %), для спрямування значних витрат на підтримку бізнесу без шкоди для пенсіонерів, студентів та працівників бюджетних установ потрібно стягувати більше податків знову ж таки з бізнесу! Проте це замкнуте коло можна розірвати. Для ефективної реалізації положень законопроекту його слід доповнити статтями, які передбачають механізм реалізації норм прямих дій, що містяться у ньому. Наприклад, говорячи про компенсацію підприємцям відсоткової ставки за кредитами, необхідно визначити, за яких умов можна отримати таку компенсацію, які документи і куди для цього потрібно надати.

Нині в умовах обмеженого фінансування (майже повної відсутності фондів із розвитку бізнесу) методом впливу держави на бізнес є його оподаткування. Форма і методи оподаткування бізнесу визначають як його розвиток, так і ефективність отримання коштів до бюджету від суб'єктів підприємницької діяльності.

Метою Податкового кодексу України (далі — ПКУ) було не тільки впорядкувати систему законодавства у сфері податкового регулювання, а й поліпшити умови ведення бізнесу і стимулювати економіку. Таким чином, відбулося зменшення кількості податків та зборів: загальнодержавних із 29 до 18, а місцевих — із 14 до 5. У ПКУ закладено поступове зниження ставки податку на прибуток до 16 % (у 2014 р.), що дозволить вийти «з тіні» більшості підприємцям. Також передбачено зниження тиску з боку податку на додану вартість, ставка якого у 2014 р. повинна становити 17 %. Позитивним є й той факт, що збережено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва як для юридичних, так і для фізичних осіб-підприємців [4].

Однак швидкість розробки та прийняття ПКУ (з певними доопрацюваннями) спричинила певну невідповідність його норм іншим нормам чинного законодавства та відповідно дещо ускладнила життя певних категорій платників податків. Найбільшими вадами ПКУ можна вважати недосконалу регламентацію аспектів реєстрації суб'єктів господарювання як платників податку, адміністрування податку та обмежень щодо нього, а також неврегульованість питань, що стосуються спрощеної системи оподаткування. Чимало представників бізнесу зіткнулися зі складністю реєстрації нового бізнесу як платники податку на додану вартість, і це питання й досі залишається невирішеним.

Висновки. У процесі розвитку ринкової економіки в Україні значення малого підприємництва є надзвичайно важливим, оскільки воно є провідним сектором економіки, що впливає на економічне зростання, прискорення НТП, насичення ринку товарами необхідного асортименту і якості, створення нових робочих місць, тобто розв'язує актуальні економічні, соціальні та інші проблеми.

Соціально-економічна роль та значущість малого підприємництва для економіки країни підтверджують необхідність пошуку нових шляхів розв'язання існуючих проблем його функціонування та розвитку.

Основними напрямками державної політики у сфері розвитку малого підприємництва в Україні можуть бути:

– розробка адекватної сучасним реаліям нормативно-правової бази, особливо в податковій сфері, яка б нарешті сприяла розвитку малого бізнесу в Україні;

– здійснення інформаційно-консультаційної кампанії на загальнодержавному і місцевому рівнях з метою ознайомлення підприємців з їхніми правами і обов'язками;

– створення ефективної системи підготовки і перекваліфікації підприємців та менеджерів;

– створення ефективних фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів підтримки малого бізнесу;

– зменшення кількості контролюючих органів, які часто дублюють функції один одного;

– створення сприятливого інвестиційного мікроклімату для залучення іноземного капіталу;

– формування нового типу економічного світогляду сучасного громадянина;

– обмеження впливу монопольних утворень з метою забезпечення вільного ціноутворення і зменшення їх тиску на малі підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. — К. : Преса України, 1997. — 40 с.
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI // Відом. Верхов. Ради України. — 2012.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. — К. : Атіка, 2012. — 184 с.
4. Податковий кодекс України станом на 3 вересня 2012 р. — К. : Центр учбової літ., 2012. — 536 с.; Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI // Відом. Верхов. Ради України. — 2012.
5. Варналій З. С. Основи підприємництва: навч. посіб. — 3-тє вид., випр. і доп. / З. С. Варналій. — К. : Знання-Прес, 2006. — 350 с.
6. Карпій С. Розвиток малого підприємництва як стратегія реалізації політики зайнятості на регіональному рівні / С. Карпій, В. Дьоміна // Економіст. — 2007. — № 4. — С. 42–48.
7. Кириченко О. А. Стратегія розвитку малого та середнього бізнесу в Україні / О. А. Кириченко, К. Г. Ваганів // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 1 (79). — С. 103–115.

8. Комарницький І. Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва / І. Комарницький, М. Офік // Регіон. економіка. — 2005. — № 4. — С. 50–58.
9. Мочерний С. В. Основи підприємницької діяльності : посібник / С. В. Мочерний, О. А. Усенко, С. І. Чеботар. — К. : Вид. центр «Академія», 2001. — 280 с.

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Яворская Л. М., Селезень С. В.

Определены основные направления развития малого предпринимательства в Украине. Раскрыты социально-экономическая сущность малого предпринимательства и его значимость для национальной экономики. Выяснены содержание понятия «субъекты малого предпринимательства» и роль государственной политики в развитии малого предпринимательства. Установлены содержание государственной политики в отношении предпринимательства, создание механизмов влияния на процессы формирования предпринимательской среды, в частности, условий для деятельности субъектов хозяйствования как основной движущей силы развития отечественной экономики. Проанализированы основные функции малого предпринимательства в современный период, которые определяют роль и место малого предпринимательства в национальной экономике.

Ключевые слова: *субъекты малого предпринимательства, субъекты микропредпринимательства, функции малого предпринимательства, государственное регулирование, государственная поддержка.*

ECONOMIC AND LEGAL TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

Yavorskaya L. M., Selezen S. V.

In this paper the main directions of development of small business in Ukraine. Disclosed socio-economic nature of small business and its importance to the national economy. The content of the concept of «small businesses» and the role of public policy in the development of small business. Set the content of public policy with regard to entrepreneurship, the creation of mechanisms of influence on the formation of the business environment, in particular the conditions for the operation of business entities as the main driving force for the development of the domestic economy. Analyzes the main features of small business in the modern period, which define the role and place of small business in the economy.

Key words: *small businesses, micro-enterprise entities, functions, small business, government regulation, government support.*